STOWARZYSZENIE EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU
Roczniki Naukowe ● tom XVII ● zeszyt 4

Georgij Czerewko

Lwowski Narodowy Uniwersytet Agrarny w Dublanach, Ukraina, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

EFEKTYWNOŚĆ FUNKCJONOWANIA GOSPODARKI ŻYWNOŚCIOWEJ NA UKRAINIE

EFFICIENCY OF THE AGRIBUSINESS FUNCTIONING IN UKRAINE

Słowa kluczowe: rolnictwo, przemysł żywnościowy, agrobiznes, efektywność, eurointegracja, wsparcie państwowe, konwersja rolnicza, dualizacja ekonomiki agrarnej

Key words: agriculture, food processing industry, agribusiness, efficiency, eurointegration, governmental support, agricultural conversion, agrarian economy dualization

Abstrakt. Przedstawiono rezultaty badania efektywności funkcjonowania gospodarki żywnościowej na Ukrainie. Zwrócono uwagę na ocenę stanu rolnictwa i branży przemysłowo-żywnościowej. Dokonano oceny wpływu czynników na efektywność funkcjonowania tych branż, a także oceny niewykorzystanego ich potencjału. Przeanalizowano działalność eksportową Ukrainy dotyczącą produkcji i przetwarzania produktów rolnych. Dokonano rozliczenia utraconych korzyści w formie nieotrzymanej wartości dodanej wskutek sprzedaży zboża za granicę. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że sektor rolniczy gospodarki narodowej Ukrainy może stać się gwarancją jej bezpieczeństwa ekonomicznego. Zrealizowano analizę zjawiska dualizacji gospodarki żywnościowej. Ujawniono także wpływ ogólnej sytuacji ekonomicznej Ukrainy na efektywność funkcjonowania gospodarki żywnościowej, kierunki i perspektywy podwyższania tej efektywności.

Wstęp

Obecnie gospodarka żywnościowa jest praktycznie jedyną strefą gospodarki narodowej Ukrainy, która rozwija się dynamicznie i efektywnie, zajmując w ostatnich latach pierwsze miejsce w strukturze krajowego eksportu, mimo krytycznego stanu ekonomiczno-społecznego i wojskowo-politycznego w kraju. Współczesny etap funkcjonowania gospodarki żywnościowej Ukrainy charakteryzuje się bardzo kontrowersyjnymi opiniami co do jego ekonomicznej, społecznej i ekologicznej efektywności. Trwa proces wyraźnej dywersyfikacji przedsiębiorstw rolnych, polegający na wyodrębnianiu się spośród gospodarstw rolnych dużych typu agroholdingów. Przez skuteczne zabezpieczenie państwowego wsparcia i stabilizacji sytuacji w kraju gospodarka żywnościowa może stać się dla Ukrainy gwarancją jej bezpieczeństwa i czynnikiem przyspieszenia eurointegracji. Jest to problem wymagający dalszych głębokich badań naukowych w celu wypracowania niezbędnych zasadniczych kierunków jego rozwiązania.

Materiał i metodyka badań

W badaniach wykorzystano bazy danych i publikacje statystyczne dotyczące dynamiki i stanu sytuacji w rolnictwie i gospodarce żywnościowej Ukrainy, a także rezultaty własnych badań nad efektywnością tej gospodarki. W badaniach wykorzystano analizy statystyczno-ekonomiczne, a także dostępną literaturę przedmiotu.

W badaniach nad funkcjonowaniem gospodarki żywnościowej na Ukrainie efektywność rozpatrywano jako ekonomiczną, społeczną i ekologiczną, co odpowiada istocie koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Obecność bowiem ekonomicznej efektywności nie oznacza, że społeczeństwo ma z tego korzyści. Gospodarkę żywnościową, a szczególnie rolnictwo, uważa się za decydujący czynnik rozwoju wspomnianych obszarów.

Efektywność funkcjonowania gospodarki żywnościowej mierzono udziałem tego sektora gospodarki narodowej w kształtowaniu poziomu wskaźników ogólnokrajowych, a także udzia-

łem produktów końcowych w krajowym eksporcie rolnym. Przeprowadzono także obliczenia ekonomiczno-matematyczne dotyczące rolniczej konwersji eksportu zboża w celu ujawnienia możliwości zwiększenia wartości dodanej od eksportu produkcji gospodarki żywnościowej.

Stan współczesnej gospodarki żywnościowej w Ukrainie i jej efekty

Rozwój gospodarki żywnościowej Ukrainy w ostatnich latach cechuje się pozytywną dynamiką [*Rolnictwo Ukrainy*... 2015]. W tym sektorze obecnie wytwarza się ponad 20% PKB i 37% ogólnego eksportu. W roku 2014 jedyną branżą wykazującą dodatnią dynamikę było rolnictwo – wielkość produkcji wzrosła o 2,8% (w tym w przedsiębiorstwach o 4,1%, w gospodarstwach indywidualnych o 1,2%) dzięki wzrostowi produkcji roślinnej o 3,1% w ciągu roku. Dynamika produkcji zwierzęcej była także stabilna – jej wzrost wynosił 2% rocznie [*Nazwali jedyną*... 2015]. Wielkość ogólnej produkcji rolniczej w roku 2014 wynosiła 370,8 mld hrn, z tego 55% stanowiła produkcja z przedsiębiorstw [*Rolnictwo Ukrainy*... 2015].

Rezultaty działalności sektora rolnego, a szczególnie obecność bazy surowcowej wywierają znaczący wpływ na funkcjonowanie przedsiębiorstw wytwarzających produkty żywnościowe i napoje. Według danych za 2014 rok [*Rolnictwo Ukrainy*... 2015], wielkość produkcji branży rolniczej wzrosła o 2% w stosunku do roku poprzedniego. Wzrost produkcji produktów żywnościowych stanowił 4,6%, w tym przetwarzanie i konserwowanie wzrosło o 4,6%, przetwarzanie mięs i produktów mięsnych o 0,5%, wytwarzanie oleju i tłuszczu zwierzęcego o 21,5%, produkcji mleczarskiej o 0,1%, przetwórstwa przemysłu młynarskiego, krochmalu o 0,6%, cukru o 66,8%. Jednocześnie nastąpiło zmniejszenie produkcji wyrobów piekarniczych i z mąki (o 10,5%), kakao i czekolady, a także wyrobów cukierniczych (o 23,8%) i napojów (o 8,3%) [*Rolnictwo Ukrainy*... 2015]. Jednak poziom rozwoju gospodarki żywnościowej Ukrainy jest obecnie niedostateczny. Dzienna konsumpcja żywności przez ludność Ukrainy znajduje się na granicznym poziomie wskaźnika wyznaczonego przez FAO (2500 kcal). Na cele żywnościowe wydaje się ponad 60% budżetu domowego (w krajach Europy – 15-20%, w USA – 8-10%).

Według danych statystycznych [*Rolnictwo Ukrainy*... 2015], na Ukrainie w roku 2014 liczba gospodarstw utrzymujących krowy zmniejszyła się o 9,2% w stosunku do roku poprzedniego. Jednak przez pierwsze 4 miesiące 2015 roku pogłowie bydła wzrosło o ponad 500 tys. szt., w tym krów o 15 tys. [*Coraz więcej*... 2015].

Według prognoz [*Ukraińcy zaczęli*... 2015], na Ukrainie w 2015 roku obniży się konsumpcja ryb do 9,9 kg na osobę (w latach 2014 i 2013 było to odpowiednio 10,8 kg i 14,6 kg), czyli będzie to o 50,2% mniej niż przewidują to normy. Według FAO na świecie średnie roczne spożycie ryb i produktów rybnych wynosi około 19,7 kg na osobę, a w większości krajów europejskich jest to 22-35 kg na osobę rocznie [*Ukraińcy zaczęli*... 2015].

W ciągu ostatnich 15 lat w Ukrainie liczba drobiu wzrosła prawie 1,7-krotnie. Średnia roczna konsumpcja mięsa drobiowego w 2014 roku wynosiła 25 kg na osobę, co stanowiło 45,4% spożywanych wszystkich rodzajów mięs [*W Ukrainie produkcja*... 2015].

Na Ukrainie rozwija się także rynek produkcji ekologicznej. Ukraina w roku 2014 należała do 10 krajów świata pod względem wielkości powierzchni upraw ekologicznych roślin zbożowych i oleistych. Obecnie Ukraina znajduje się wśród 20 producentów ekologicznej żywności [*W Ukrainie zwiększa*... 2015].

Działalność eksportowa

W ukraińskiej gospodarce 40% dochodów pochodzi z sektora rolnego. Eksport branży żywnościowej w roku 2014 stanowił 16,67 mld USD, czyli prawie 1/3 ogólnego eksportu wszystkich towarów (53,91 mld USD) [Dospiechowa 2015]. Ukraina w świecie zajmuje 1. miejsce pod względem eksportu nasion słonecznika i oleju słonecznikowego, 3. pod względem eksportu owoców i 7. pod względem wywozu mięsa drobiowego. Z Ukrainy olej słonecznikowy trafia do 109 krajów świata i stanowi 60% światowego eksportu [*Potężny sektor*... 2015, *Ukraina – największy*... 2015].

Jeżeli w ciągu najbliższych trzech lat uda się rozwiązać problemy dotyczące infrastruktury i parku maszynowego, kraj może podwoić wielkość eksportu produktów żywnościowych.

W 2014 roku ukraiński eksport produktów rolniczych stanowił 1. miejsce w całej strukturze eksportu i wynosił ponad 16 mld USD [Hanus 2015]. Jeszcze na początku XXI wieku (2000 rok) zbiory zbóż stanowiły tylko 15-20% globalnych zbiorów na Ukrainie, ale na przełomie lat 2014/2015 było to już rekordowo 55% [Usmanow 2015]. Przemysł nie może dźwignąć się po stracie rosyjskich rynków, za to producenci rolni po zmniejszeniu o 31% eksportu do Rosji zmienili kierunek wywozu towarów do Europy Zachodniej i krajów azjatyckich. Producenci zwierząt sprzedali Europejczykom o 20% więcej swoich produktów żywnościowych [*Produkcja żywnościowa...* 2015].

W roku 2014 przy wielkości produkcji 63,8 mln t zbóż Ukraina eksportowała ich 30 mln t [*Ukraina eksportowała...* 2015]. Pojawia się pytanie czy jest to ekonomicznie dobra decyzja. Według danych Instytutu Ekonomiki Agrarnej Narodowej Akademii Nauk Agrarnych Ukrainy roczny eksport w wysokości 100 tys t zbóż daje możliwość uzyskania 92,7 mln hrn łącznej wartości dodanej w porównaniu do 68,2 mln hrn w przypadku, gdyby te zboża sprzedano na rynku wewnętrznym. Przy wykorzystaniu zbóż w gospodarstwach utrzymujących zwierzęta, czyli tzw. konwersji rolniczej, np. w mleko, łączna wartość dodana stanowiłaby 201,2 mln hrn, a w przypadku jego wykorzystania w chowie trzody chlewnej – 231,6 mln hrn, czyli odpowiednio 2,3 i 2,5 raza więcej niż przy wytwarzaniu i sprzedaży tego zboża na rynku wewnętrznym. Oprócz tego w pierwszym przypadku dałoby to możliwość utworzenia 930 miejsc pracy, a w drugim – 440 [Łupenko 2015].

Dualizacja gospodarki żywnościowej

Na Ukrainie obecnie procesy dualizacji dotyczą nie tylko samego rolnictwa, ale i całej gospodarki żywnościowej, ponieważ duże agroholdingi charakteryzują się bardzo wysokim stopniem rolniczo-przemysłowej integralności ich gospodarek typu poziomego i pionowego. Efektywność gospodarowania w takich strukturach jest dużo wyższa niż w standardowych gospodarstwach, np. plony wyższe są o 15-25%, udój mleka od krowy o 23%, przyrosty masy zwierząt o 30%. W gospodarstwach kontrolowanych przez agroholdingi produkuje się 46% pszenicy, 53% kukurydzy, 46% rzepaku, 77% buraków cukrowych i 81% mięsa ogółu produkcji wytwarzanej w predsiębiorstwach rolniczych. Przedsiębiorstwa te uprawiają na powierzchni stanowiącej 25-40% ogólnej powierzchni użytków rolnych [Dankewycz 2012]. Agroholdingi modernizują istniejące kompleksy hodowlane i wprowadzają nowe technologie. W takich przedsiębiorstwach od krowy osiąga się rocznie 5-8 tys. litrów mleka [Dankewycz 2011].

Z drugiej strony, na Ukrainie ma miejsce rozwój rodzinnych gospodarstw rolnych oraz małych i średnich przedsiębiorstw (MSP). Ten sektor jest reprezentowany głównie przez indywidualne gospodarstwa. Mimo poważnych problemów, MSP stanowią prawie podstawowy rodzaj gospodarowania na Ukrainie. Udział produkcji tych gospodarstw w łącznej produkcji rolniczej osiągał 69,4% (w tym udział indywidualnych producentów 66,7%) [Morton i in. 2005]. Na Ukrainie prawie 40% mięsa i 70% mleka sprzedawanego na rynku wewnętrznym wytwarzane jest w MSP. To powoduje zachwianie funkcjonowania tych przedsiębiorstw ze względu na niską jakość surowca.

Eurointegracja a gospodarka żywnościowa

Integracyjne procesy są i w najbliższej przyszłości będą głównym czynnikiem i kierunkowskazem rozwoju rolnictwa i gospodarki żywnościowej w Ukrainie [Łupenko 2015]. Efektywność funkcjonowania gospodarki żywnościowej można mierzyć za pomocą stopnia wpływu tego sektora gospodarki na podwyższenie poziomu gotowości kraju do eurointegracji. Przy takim podejściu ma znaczenie zwiększenie rozmiaru i udziału produkcji końcowej w strukturze eksportu rolnego.

Integracja Ukrainy z Unią Europejską (UE) zależy zarówno od stopnia gotowości samej Ukrainy, jak i od dobrej woli członków UE, a także od tego, jak długo Wspólnota będzie istnieć i czy Ukraina zdąży do niej przystąpić. O europejskiej integracji można mówić z poziomu rozwoju

kraju – na tyle on odpowiada europejskiemu, na ile jego gospodarka jest zintegrowana w sensie międzynarodowych stosunków gospodarczych, a w pierwszej kolejności – handlu z krajami Europy.

Gospodarka żywnościowa a ogólna sytuacja ekonomiczna w kraju

W sytuacji, gdy inflacja przewyższa 60%, wartość hrywny obniżyła się ponad dwukrotnie, bezrobocie przekroczyło 10%, kapitałowe inwestycje i obrót handlu detalicznego spadły o około 25%, gospodarowanie w każdej branży gospodarki narodowej jest niełatwe. Szczególnie dotyczy to sektora gospodarki żywnościowej, który dodatkowo bardzo uzależniony jest od warunków pogodowych, a banki nie chcą współpracować z przedsiębiorstwami rolnymi ze względu na zbyt duże ryzyko [Laszko 2015]. Oprócz tego, bardzo trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna i wojskowo-polityczna w kraju negatywnie odbija się na efektywności funkcjonowania gospodarki żywnościowej.

Podsumowanie i wnioski

Gospodarka żywnościowa Ukrainy obecnie jest jedynym sektorem w gospodarce narodowej kraju, który zachowuje wzrostową dynamikę rozwoju i jest efektywny pod względem ekonomicznym. Sektor rolny generuje 40% dochodów i stanowi 30% łącznego eksportu, niezależnie od sytuacji w kraju. Jednak ten stan gospodarki żywnościowej Ukrainy jest daleki od optymalnego – nie spełnia misji społeczno-ekonomicznej, ponieważ nie zabezpiecza nawet minimalnego poziomu wyżywienia i ogólnego bezpieczeństwa żywnościowego. Przy tym sektor rolny Ukrainy ma ogromny potencjał produkcyjny, któremu brakuje jednak efektywnego zarządzania i wsparcia przez państwowe programy. Brakuje korzystnych długoterminowych inwestycji, przeszkadza nadmierna regulacja cenowa, przewaga importowanego surowca i zbyt duża liczba pośredników w obrocie surowców.

Literatura

Coraz więcej przedsiębiorstw pozbywa się krów. 2015: Biuletyn Agrarny, 9 maja, ab.org.ua/vse-bilshe-pidpriyemstv-vidmovlyayutsya-trimati-koriv, dostęp 15.06.2015.

Dankewycz A. 2011: *Rozwój struktur zintegrowanych w rolnictwie*, Instytut Ekonomiki Narodowej Akademii Nauk Agrarnych, Kyiv, 350.

Dankewycz A. 2012: *Organizacyjno-ekonomiczne podstawy rozwoju agroholdingów*, Ekonomika APK, nr 1, 139-147.

Dospiechowa E. 2015: *Jak rolnictwo może stać się gwarancją bezpieczeństwa Ukrainy,* Biznesowa Stolica, Ekonomika*,* [online], www.dsnews.ua/economics/chomu-silske-gospodarstvo-mozhe-stati-garantom-bezpeki-01042015131200, dostęp 20.07.2015.

Hanus A. 2015: *Miliarderzy ze wsi,* Ekspres, 4-11 czerwca, 12.

Laszko O. 2015: *Nowy ekonomiczny kurs Ukrainy – w interesach własnego narodu i własnego państwa*, Wysoki Zamek, 18-24 czerwca, 9.

Łupenko J. 2015: *Współczesny stan i perspektywy międzynarodowej integracji agrarnego sektora Ukrainy: zadania nauki agroekonomicznej*, Ekonomika APK, nr 6, 6-19.

Morton R., Szarp K., Chomiak B i in. 2005: *Rolnictwo Ukrainy, podręcznik dla producenta*, USAID/AMP, USA, 97.

Nazwali jedyną branżę Ukrainy, która w zeszłym roku pokazała wzrost wskaźników ekonomicznych. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], tsn.ua/groshi/nazvali-yedinu-galuz-ukrayini-yaka-torik-pokazala-zrostannya-ekonomichnih 405400.html, dostęp 20.07.2015.

Potężny sektor agrarny – nasza odpowiedź Putinowi. 2015: Biuletyn Agrarny, 7 maja, ab.org.ua/potuzhniy-agrarniy-sektor-nasha-vidpovid-putinu, dostęp 14.06.2015.

Produkcja żywnościowa stanie się głównym towarem eksportowym. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], http://ab.org.ua/harchova-produktsiya-staye-golovnim-eksportnim-tovarom-ukrayini/, dostęp 14.07.2015.

Rolnictwo Ukrainy. Sprawozdanie. 2015: [online], www.ukrstat.gov.ua, dostęp 15.07.2015.

Ukraina eksportowała rekordową ilość zboża. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/ukrayina-eksportuvala-rekordnu-kilkist-zerna/#more-5687, dostęp 17.07.2015.

*Ukraina – największy eksporter oleju słonecznikowego w świ*ecie. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/ukrayina-naybilshiy-u-sviti-eksporter-sonyashnikovoyi-oliyi/, dostęp 20.07.2015.

Ukraińcy zaczęli konsumować mniej ryb. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/ukrayintsi-stali-spozhivati-menshe-ribi, dostęp 15.06.2015.
Usmanow J. 2015: *Rolnictwo Ukrainy: duży krok w drodze do prosperowania państwa*, [online], www.pravoconsult.com.ua/silske-gospodarstvo-ukrayiny-velykyj-krok-do-protsvitannya-derzhavy/#ixzz3dF67PHs6, dostęp 16.07.2015.
W Ukrainie produkcja drobiu wzrosła za 15 lat prawie 1,7 razy. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/v-ukrayini-virobnitstvo-ptitsi-za-15-rokiv-zroslo-mayzhe-v-1-7-razi, dostęp 20.06.2015.
*W Ukrainie zwiększa się rynek produkcji organiczn*ej. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/v-ukrayini-zrostaye-rinok-organichnih-produktiv**,** dostęp 20.06.2015.
W Ukrainie zwiększyła się liczba krów. 2015: Biuletyn Agrarny, [online], ab.org.ua/v-ukrayini-zbilshilosya--pogoliv-ya-vrh, dostęp 20.06.2015.

Summary

The paper aims to present the results of the research of agri-business operation efficiency in Ukraine. The research underlines the analysis of the conditions of the above mentioned sector of economy especially agriculture and food processing industry as well as consideration of factors affecting their functioning and underused potential of the industries. The export activities in the country related to the movement and processing of farm products have been thoroughly analyzed. The estimation of lost benefits in the form of lost added value from under conversion of the grain sold abroad. On the basis of the conducted research we have made a conclusion that agrarian sector of economy can work as a guarantee for the national safety of Ukraine today. The analysis of dualization phenomenon in agrarian economy, its reasons and consequences and possibility for regulation has been carried out. The state support of agri-business and the role of this sector of economy in the euro integration process of Ukraine have been considered. The impact of the economic situation in Ukraine on the efficiency of agribusiness operation has been also revealed.

Adres do korespondencji
prof. zw. dr hab. Georgij Czerewko
Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii
ul. Ćwiklińskiej 2, D1
22-680 Rzeszów
e-mail: gcherevko@ukr.net